

Thomas A. Szlezák

Čitati Platona

i

Dva eseja o jedinstvu Platonove filozofije

*Preveo i priredio
Borislav Mikulić*

*Naklada Jesenski i Turk
Zagreb, 2000.*

Pogovor urednika

Ova studija Thomasa A. Szlezáka, jednog od trojice predstavnika Tübingenske škole u platoničkim istraživanjima, pojavila se najprije u prijevodu na talijanski jezik (v. *Come leggere Platone*, Milano: Rusconi 1991.). I ona je, kao i knjiga Hansa J. Krämera, *Platonovo uteviljenje metafizike*, koju sam također preveo i objavio (Zagreb: Demetra 1997.), bila zamišljena da kao sinteza dostignuća te škole u istraživanjima Platona bude uvod za novo cijelokupno izdanje Platonova pisanih opusa u novom prijevodu na talijanski jezik. No za razliku od opširne Krämerove studije, ova manja Szlezákova knjiga je u međuvremenu objavljena i u svom izvornom jezičnom obliku na njemačkom (v. *Platon lesen*, Stuttgart-Bad Cannstatt: Verlag Frommann-Holzboog, 1993), i postala je, ako se tako može reći, klasično-filozofski, akademski bestseller. Osim što je izvorno izdanje u talijanskom prijevodu ponovljeno nekoliko puta, knjiga je prevedena na više stranih jezika, od kojih je ovaj hrvatski prijevod osmi po redu izlaženja.

Dakako, prvočne talijanske publikacije ovih filoloških i filozofske povijesnih studija o Platonu nisu slučajnost. Obje su pisane na izravni poticaj vannjemačke recepcije Tübingenske škole u tumačenju historijskog Platona, koja je otpočela 80tih godina u Italiji uz izravno sudjelovanje izvornih nositelja škole, Hansa J. Krämera i Konrada Gaisera, potaknutih da filozofski i idejno-povijesno reflektiraju i prošire svoje ranije filološko-kritičke studije. Time je otpočela nova faza diskusije o dometima i značaju tzv. tübingenskog Platona, koja traje sad već punih četrdeset godina, od pojave prve temeljne studije Hansa J. Krämera, *Areté bei Platon und Aristoteles* (1959) [*Areté kod Platona i Aristotela*], preko glavne studije Konrada Gaisera, *Platons ungeschriebene Lehre* (1963) [*Platonovo nepisano učenje*] i glavnog djela Thomasa A. Szlezáka o Platonu, *Platon und die Schriftlichkeit der Philosophie* (1985) [*Platon i pismovnost filozofije*] do danas. Na neke osobitosti te recepcije, koja je odlučujuće pridonijela izlasku tübingenske škole iz zamora polemike i izolacije u unutarnjemačkom filozofsko-hermeneutičkom okruženju, upozorio sam ukratko u popratnoj riječi uz spomenuto hrvatsko izdanje Krämerove knjige *Platonovo uteviljenje metafizike*. U tome procesu ova Szlezákova dopadljiva i s očitom literarnom ambicijom pisana knjižica zauzima posebno mjesto među hermeneutičkim taborima.

I ova knjiga, kao i spomenuta Krämerova, predstavlja dakako nadogradnju i retrospekciju ranijih radova svoga autora, prije svega već spomenute obimne studije "Platon i pismovnost filozofije" [*Platon und die Schriftlichkeit der Philosophie*, Berlin-New York: de Gruyter, 1985], na koju se autor u ovoj knjižici višekratno poziva. No, ovaj "mali uvod u hermeneutiku Platonovih dijaloga", kako sam autor naziva knjigu u

Pogovor urednika

popratnoj riječi za ovo izdanje – ne predstavlja rekapitulaciju samo u tome smislu da bi na puno manje stranica i dopadljivijim spisateljskim stilom ponovo prikazao sadržaje i probleme iz velike studije. „*Citati Platona*“ jest uvod u Platona, ali to je u izravnijem smislu propedeutički uvod u *problemski studij* Platonove filozofije, napose u problem njezina *medija*. Osobitost i kvaliteta toga uvida sastoji se u živo i majstorski izvedenom hermeneutičkom paradoksu da se dva tradicionalno problematična aspekta Platonova filozofiranja, „sadržaj“ i „forma“, prikažu kao da se na emfatičan i po filozofiju odlučujući način prepliću tako usko da bi u konačnici ipak ostali različiti. I Szlezák dokazuje da pravi sadržaj Platonove filozofije premašuje korpus dijaloga, a pri tome najautentičnije platoničko svjedočanstvo daju sami dijalozi.

Taj Szlezákov prikaz posebno uskog preplitanja sadržaja filozofiranja i oblika njegova prikaza u Platonovim dijalozima je hermeneutički dobitak za sve istraživače Platona. U tome je ovaj njegov prilog poluciо odobravanja i u protivničkom taboru antiezoterijski nastrojenih zagovaratelja filozofske samodovoljnosti Platonova dijaloškog opusa. No dokaz o nužnom i, štoviše, programiranom *razilaženju* sadržaja i dijaloške metode je nemio dar svakome tko hermeneutičku redukciju na dijaloge pretpostavlja studiju cijelog historijskog Platona. Szlezák ni ovdje kao ni u svojoj velikoj studiji iz 1985. ne nastupa samo kao filozofski obrazovani filolog koji nakon niza prominentnih imena, napose njemačkih od F. Schleiermachera preko J. Stenzela do H. G. Gadamera, ponovo varira interpretacijsku figuru da Platonovi dijalozi kao izražajni medij odlučujuće oblikuju sadržaje njegove filozofije. On je, štoviše, prvi filozofski obrazovani filolog koji je u spomenutoj studiji iz 1985. na ranim i srednjim dijalozima tekstualno-egzegečki i književno-teorijski utemeljeno, do u detalje pokazao *kako* se dijalog kao književni žanr i filozofski sadržaji konkretno i uistinu međusobno uvjetuju i oblikuju. Takav prikaz Platona nije pružio još ni jedan vatreni obožavatelj dijaloga, ponajmanje filozofi. Navođenju na tu spoznaju, razlaganju i opravdavanju takvog pristupa Platonu posvećena su i dvadeset i sedam poglavlja knjige „*Citati Platona*“, koja izrastaju jedna iz drugih i neprestance upućuju unaprijed i vraćaju unatrag jedna na druga, tvoreći tekst koji poput napete priče na kraju traži još čitanja.

No, rezultati tih Szlezákovih dijaloško-imanentističkih istraživanja, što uzorno strogo slijede tekst dijaloga, razbijaju svaku iluziju o povratku na ideologiju anticoterijskog imanentizma. Naprotiv, Szlezákova istraživanja i zaključci dovode iz osnova u pitanje svaku važnost dihotomije između eotterizma i dijalogicizma kao obzora tumačenja. Ona se za njega razrješava u spoznaji da je tu riječ o dvije vrste imanentizma, historijskoj i dijaloškoj, koje treba kritički objediniti, jer ako se samo držimo Platonovih iskazâ u dijalozima, moramo uvidjeti da je dijalog kao oblik filozofiranja daleko od toga da bi bio koncipiran

kao medij samosaopćavanja beskonačnosti mišljenja; naprotiv, dijalog predstavlja granicu saopćivosti (javne iznosivosti) filozofije kao posebne vrste znanja; a pravi vid filozofiranja jest onaj unutarakademijski usmeni što *utemeljuje* ovaj dijaloški, "javni"; taj pak utemeljujući oblik filozofiranja nije nikakav otajstveni nauk, već dijalektički logos, u specifičnom Platonovu značenju dijalektike. Otud zagovaranje historijski autentičnog Platona nije ništa drugo do pledoaje za sliku "cijelog" Platona, rodonačelnika filozofske kulture argumentativnosti, koji od filozofa traži da bude u stanju dati *diskurzivno* više od drugih i od samog sebe: naime, da zna dublje obrazložiti i utemeljiti ono što tvrdi. U tome se sastoji univerzalna filozofska vrijednost Platonove filozofsko-povijesne pozicije koju ova knjižica želi posredovati, a koja je danas sve samo ne samorazumljiva.

Ta posve nespektakularna spoznaja o Platonu ostvarena je kod Szlezákova pomoću intelektualno privlačnog paradoksa da se egzegetski što izravnije – pomoću najbliže moguće formalne i sadržajne analize samih dijaloga – obesnaži hermeneutička dogma o njihovoј ultimativnoj filozofskoj važnosti za samog Platona, ali isto tako da se razbistri i sekularizira pojam "ezoteričkog Platona", koji doduše svakako neporecivo obuhvaća i Platonov unutarakademijski metafizički nauk počela, ali i danas daleko relevantnije tematike kao što su teorija reprezentacije mentalnih sadržaja, komunikacije i učenja. U svojoj književno-teorijskoj orientaciji Szlezákov se pristup Platonu bitno razlikuje i od Gaiserova i još više od Krämerova, koji se pri rekonstrukciji historijski autentičnog Platona u većoj mjeri oslanjaju na doksografska svjedočanstva o Platonovu nepisanom učenju, napose prema Aristotelovim izvještajima. Dakako, ni kod Szlezáka nije riječ o apsolutnom obezvređenju dijaloga, već o njihovu relativnom filozofskom obezvređenju, o njihovu točnijem smještanju u grčku književnu tradiciju, napose u tada suvremenu dramsku produkciju. Upravo to otkriće ambivalentnog statusa dijaloga – kao *književnog* vrhunca filozofiranja u žanru grčke drame i ujedno kao patvorenju genuine filozofije – čini polazište Szlezákova radikalnog egzegetskog načela da uzme Platona za riječ u procesu protiv samih dijaloga, onoga kulturno-povijesno najboljeg što nam je namro. No, taj hermeneutički paradoks je ujedno tlo za jedan drugi efekt; on je izvor autorove čitalačke, tumačiteljske i spisateljske kreacije, neprikrivenog uživanja u filozofskoj lektiri Platona kao književnoj.

Otuda i naslov "*Čitati Platona*", u tome ponešto nekomotnom gramatičkom obliku infinitiva, odaje isto tako malo kao i sadržaj knjige ili način njezine provedbe normativan karakter. Nije riječ o tome *kako da se čita* Platon, naprotiv, autoru je u jakom smislu stalo do toga da uvodeći postupno u sadržajne i hermeneutičke *probleme* svakog čitanja Platona, bilo stručnog bilo amaterskog, pokaže *što sve* kulturno-

Pogovor urednika

povjesno, sa stanovišta teorije recepcije, i konačno, filozofski, uopće znači čitati Platona. U tome smislu knjiga nudi širok raspon uvida u različite razine Platonova spisateljstva, ona je pisana za svakoga kao što uostalom i Platon, prema autoru, piše za svakog. Povrh toga, specifična Szlezákova ambicija je da raspravi one sadržaje i ona moderna hermeneutička rješenja koja se podnose s Platonovom izričitom, načelnom i općom kritikom pisanja i s njegovim spisateljskim samorazumijevanjem. U tome smislu Szlezákovo "čitanje Platona" nije samo propedeutičko, već i polemičko od prvih stranica, i sve je drugo samo ne neobavezna lektira ili tek popularna zamjena za spomenutu opširniju studiju.

Da je taj višeznačni naslov "*Čitati Platona*" mišljen u većoj mjeri eksplikativno nego normativno, o tome svjedoči i mimetički literarni postupak u prikazu, izričito naznačeno kretanje od lakših i svima dostupnih vidova Platonove dijaloske filozofije do onih težih pitanja, koja su s jedne strane metadijaloske naravi, a s druge strane upućuju na vandijaloške filozofske sadržaje, na tzv. nepisana Platonova učenja (*agrapha dogmata*). No, o toj specijalnoj tematiki se ovdje raspravlja samo onoliko koliko to iziskuje pojašnjenje nekog relevantnog mesta u dijalozima. Drugim riječima, i sama Szlezákova knjiga odaje u izvjesnoj mjeri – i očigledno namjerno – sličan karakter postupnosti, ponavljanja, kruženja i nedorečenosti kao i Platonovi dijalazi, iako ne iz istih razloga: Platon uskraćuje najviše filozofsko znanje u dijalozima, jer je ono rezervirano za usmenu poduku onima najbolje duše; Szlezák ne uvodi raspravu o višim i pravim sadržajima Platonova nepisanog učenja, jer se oni *ne mogu* izvesti ili zaključiti *samo na temelju dijaloga*. Slijedeći svoje egzegetsko načelo da između Platonova pisanog i nepisanog filozofskog opusa postoji programatski zijev, knjiga takoreći mimetičkom gestom i sama ostaje nezavršenim uvodom u *sadržaje* Platonove filozofije, naime one koji nisu predmet dijaloga. U tome smislu ova Szlezákova knjižica (i studija na kojoj se temelji) je nezaobilazna *književno-teorijska* nadopuna pretežno doksografski i sistematski orientiranim studijama Krämera i Gaisera, ali nadopuna koja opet i sama zahtijeva dopunjavanje njihovim rezultatima. U tom pogledu je Szlezák posve jasan: kad ne bi bilo izravnih doksografskih izvještaja, napose Aristotelovih, mi najčešće, i to u odlučnim slučajevima, ne bismo na temelju dijaloga bili u stanju rekonstruirati, pa otud ni razumjeti, što je točan sadržaj one "više" poduke iz Platonove nepisane filozofije. Makar nesrazmjerne sadržajno bogatiji od *agrapha dogmata*, dijalazi su u tome filozofski odlučujućem smislu manjkavi. To je nedvosmisleni rezultat ove knjižice u kojoj su upravo dijalazi ispitani tako pomno kao malo gdje u filozofskoj i književno-historijskoj literaturi.

Ovom izdanju knjige "*Čitati Platona*" dodao sam dva Szlezákova opširnija priloga istoj temi koja na neki način slijede "Šcherezadin

efekt”, tako zamjetan u ovoj knjižici o Platonu. Riječ je o dva teksta uočljivo drugačijeg diskurzivnog tipa nego knjiga, od kojih svaki na svoj način nadopunjuje njezinu prolematiku: prvi (“*Poredba pećine. Politeia VII, 514a-521b, 539d-541d*”) kao analitička studija jednog parcijalnog problema Platonova pisanog opusa, drugi (“*Duša-polis-kozmos. Zapažanja o jedinstvu Platonove filozofije*”) kao pokušaj sintetizirajućeg pogleda na cjelinu Platonove filozofije. No, i ta dva priloga se međusobno upotpunjuju. Tako prva studija, “*Poredba pećine*”, istražuje predmet na koji se u završnici knjige još samo upućuje (poredbe sunca, pravca i pećine kao prijelazne točke između pisanog, dijaloškog Platonova opusa, i viših sadržaja nepisanog učenja), ali je od središnjeg značenja za razumijevanje Platonove filozofije uopće. Slično tome, drugi prilog u dodatku, esej “*Duša-polis-kozmos*”, nadostavlja se na prvi preuzimajući upravo one spoznajne, ontološke, antropološke, etičke i nadasve političke aspekte Platonove filozofije koji su analitički zadobiveni iz slijeda triju poredbi, i povezujući ih u sinoptičku cjelinu.

Osim što su u većoj mjeri posvećena sadržajnim pitanjima Platonove filozofije nego sama knjiga, ta dva priloga u dodatku donose i značajnu obavijest o samom autoru u odnosu na knjigu. Dok se tamo Szlezák predstavlja kao teorijski vjerojatno najmoderniji egzeget među njemačkim filozozima, u ovim prilozima, napose u drugom, on nastupa kao zagovaratelj klasičnih filozofskih sadržaja, napose antropoloških. Ljudska spoznajna moć, kako je Platon ocrtava alegorijski u priči o usponu filozofa iz tmine neznanja na svjetlo istine, povratku u pećinu i smrti od ruku svojevoljnih neznalica, jest ljudska situacija u cjelini kozmosa. Od toga općeg i često diskutiranog mjesto Platonove filozofije Szlezák ukazuje na njegove pozitivne momente za suvremenost, na emancipacijske potencijale i političko značenje “višeg znanja”. Štoviše, on upozorava na kvalitetu modernosti i alternativnosti Platonova antropološkog modela koji danas, pod epohalnim, “postmodernističkim” utjecajem “relativizma” i “publiciteta”, gotovo jednodušno i u mnogočemu s nepravom doživljavamo konzervativnim.

Szlezák se kao kritički filolog time pokazuje i platonistom u supstancialnom filozofskom smislu, i u tome se značajno razlikuje i od Gaiserova stanovišta i napose od Krämerova izričitog antiplatonizma u filozofiji. No, da kritičko čitanje dijalogu, koje smjera na *istorijski autentičnog Platona*, ne vodi nužno u bilo koji oblik platonizma u filozofiji, na to ukazuju i kritičke opaske samog Szlezáka na račun ideološke zasljepljenosti antiezoterijske, romantičke škole u tumačenju Platona, čijim sljedbenicima predbacuje hermeneutičko brisanje horizonata, redukcionizam, povjesno-filozofski relativizam i ahistorijsko moderniziranje. Otud se ta ambivalencija kod Szlezáka, spomenuti višak platonizma u njegovoj više formalno orijentiranoj filološkoj hermene-

Pogovor urednika

utici, čini više nereflektiranim ostatkom njegove specifično ambivalentne sistematske pozicije u istraživanjima Platona.

Da bi između književno-kritičke dekonstrukcije dijaloga i optiranja za cjelevitost Platonove filozofije postojala veza, potrebno je ispitati postoji li nešto u znakovnoj i diskurzivnoj gradi dijaloga što ih usprkos Platonovoј negativnoј teoriji pisanja čini *filozofski legitimnima*. Takva bi analiza, takoreći *malgré Platon* i povrh već osiguranih saznanja o nefilozofskim motivima za korištenje dijaloga (umjetnička "igra" i hipomenatski značaj), morala sezati dublje u epistemologiju dijaloga nego što to može književno-povijesna i recepcionsko-teorijska analiza, i istraživati stvarnu *filozofsku* motivaciju Platonove *faktičke upotrebe* dijaloga. Ona manjka kod Szlezáka, iako on sam otvara tu perspektivu. Iz tradicionalne, romantičke hermeneutike dijaloga, ta veza motivacije što teče od dijaloga prema nepisanom učenju ne postoji, jer nepisano učenje, kao strano tijelo dijaloga, za nju ili spada u ono neizrecivo (apsolut) ili predstavlja heterogeni "tajni nauk". Ali ni iz obrnute perspektive, iz doksografske struje unutar Tübingenske škole, ta veza se ne postavlja zapravo kao relevantan problem: dijalozi su, gledano sa stanovišta nepisanog učenja, i sistematski kontingenčni, Platonova nepisana filozofija počelâ ne treba nužno reflekse u filozofiji dijalogâ; ova je pisana iz heterogenih i za samog Platona filozofski minornih razloga. (Ovo važi napose za Krämera, ali ni Gaiserova istraživanja o Platonu kao "filozofskom piscu", v. *Platone come scrittore filosofico. Saggi sull'ermeneutica dei dialoghi*, Napoli: 1984, ne ispituju sistematski dostatno odnos filozofije i narrativnog materijala u dijalozima kao što su npr. Platonovi 'mitovi', poredbe i modeli.) Szlezákova pozicija, koja na osebujan način objedinjuje tezu o sistematskom primatu nepisane teorije počela s modernom hermeneutikom dijaloga, nepobitno dokazuje autentičnost vlastite Platonove delegitimacije dijaloga i racionalizira je, ali ne pruža semiotički utemeljeno objašnjenje ni dijaloga kao *filozofske činjenice* ni *jedinstva* Platonove filozofije.

U spomenute probleme ovdje ne možemo dalje ulaziti. Cilj je bio upozoriti samo na neke od relevantnih momenata ovog spisateljski atraktivnog i poticajnog uvoda u probleme čitanja, kritičke egzegeze i tumačenja Platonovih dijaloga i ukazati na njihov sistematsko-filozofski obzor.

*

Pri prevođenju knjige i dvaju dodatnih tekstova, koji obiluju citatima iz Platona i drugih pisaca u njemačkom prijevodu i u grčkom izvorniku, rukovodio sam se naravno načelom da prevodim Szlezákov tekst, odnosno citate onako kako ih razumije autor. Od toga sam odstupao samo iznimno, i to tamo gdje bi prevođenje njemačkog prijevoda nekog grčkog citata odvelo suviše daleko od predloška. (Takva mjesta u prijevodima naznačena su posebno, a citate na grčkom nezainteresirani

čitatelj može preskočiti.) Poneke nejasnoće u iskazu ili one nastale iz tehničkih pogrešaka u njemačkom predlošku raspravio sam izravno s autorom. S obzirom na to da je ova knjiga o filozofiji djelo filologa kojemu je stalo i do mimetičke strane pisanja, u prijevodu sam tim više nastojao koristiti prosječan književni jezik, izbjegavajući artificijelnost već uvriježenog hrvatskog filozofskog žargona.

Izbjegavao sam također, koliko god je bilo moguće, neologizme. Iznimku predstavlja izraz ‘pismovnost’ za njem. izraz ‘Schriftlichkeit’, kojemu uobičajeni hrvatski izraz ‘pismenost’ kao ni stariji izraz ‘pismenstvo’ značenjski ne odgovaraju u cijelosti; apstraktna imenica ‘Schriftlichkeit’ (kao i pridjev i prilog ‘schriftlich’) označava u njemačkom uvijek samo pismenu uobičenost nečega (i odnosi se na objekt), a nikada sposobnost pisanja (kvalitetu subjekta) kao ‘pismenost’.

Nadalje, kako njemački termin ‘Schrift’ znači i ‘pismo’ i ‘spis’, izraz ‘kritika pisma’ (njem. ‘Schriftkritik’) treba uvijek shvaćati kao *kritiku (filozofske) upotrebe pisma*, odnosno kao *kritiku (filozofskog) pisanja*.

Zahvaljujem autoru na svesrdnom interesu i podršci u radu na ovom izdanju njegove knjige i napose njemačkom nakladniku Frommann-Holzboog na velikodušnom ustupanju prava.

Borislav Mikulić